

POSTSECULIER NEDERLAND?

Yvonne Zonderop over de verrassende comeback van religie

Yvonne Zonderop, ex-adjunct-hoofdredacteur en chef kunst van *de Volkskrant*, schreef in 2017 een artikelenreeks voor *De Groene Amsterdammer* over geloof en ongeloof onder de titel ‘De goddeloze samenleving’. Die artikelen heeft ze uitgewerkt tot een vlot, helder, genuanceerd en informatief boek over de manier waarop Nederland omgaat met zijn christelijke erfenis. Inspelend op het huidige populisme en zijn roep naar identiteit, reflecteert zij in *Ongelofelijk. Over de verrassende comeback van religie* in tien hoofdstukjes over een hernieuwde aandacht voor de christelijke wortels en de mogelijke rol van het cultuurchristendom in de opbouw van de Nederlandse samenleving.

“De tijd is rijp voor een gesprek over onze christelijke erfenis en haar doorwerking in de cultuur”, schrijft ze in het openingshoofdstuk en daarmee is de grondtoon van het boek gezet. Het verzuilde, kerkelijke christendom is ten onder gegaan aan bekennende, burgerlijke conventies, terwijl het authentieke christendom eigenlijk een verhaal vertelt dat telkens weer nieuwe interpretaties genereert. Omdat we over het christelijk verhaal niet meer spreken, laat staan het willen interpreteren, weten we niet langer waarvoor we staan en verliezen we onze identiteit. Het recentelijk opgekomen identiteitsdiscours van het populisme raakt dus een snaar, maar tegelijk zet Zonderop zich nadrukkelijk af tegen de islambashing ervan: “Het naargeestige van populistten, Geert Wilders voorop, is dat zij moslims de schuld geven.”

De volgende negen hoofdstukken lezen als een staalkaart van de recente Nederlandse religieuze geschiedenis. Zonderop tekent de heftige secularisatie na 1960 (3) en de politieke herontdekking van de joods-christelijke erfenis, eerst door Frits Bolkestein, vervolgens door Pim Fortuyn en Geert Wilders (4). In het uitvoerigste hoofdstuk stelt ze de moeilijke vraag wat “christelijk” dan echt betekent in vergelijking met “cultuurchristen” (5). Voorts beschrijft ze hoe het zelfbeschikkingsrecht zich verhoudt tot behoefte aan binding en gemeen-

Het christendom sluit als godsdienst het nauwst aan bij de westerse klemtoon op het individu

schap (6), hoe vijftigers en zestigers boeddhistische spiritualiteit opzoeken als surrogaat voor de verworpen christelijke erfenis (7), hoe allochtone christenen de door autochtonen verlate kerken nieuw leven inblazen (8), waarom we behoefte hebben aan een openbaar debat over religie en niet aan zogenaamde neutraliteit (9) en waarom we kennis van ons (religieus) verleden nodig hebben om een dergelijk debat zinvol te voeren (10).

Wat meteen opvalt is dat haar verhaal, op maat gesneden van de Nederlandse situatie, heel erg lijkt op het Vlaamse verhaal, hoe verschillend de religieuze geschiedenis van beide regio’s ook is geweest. Er is vanaf de jaren zestig dezelfde felle secularisatie, hetzelfde intellectuele misprijzen voor religie, de omarming van een vrijblijvend individualisme, de opkomst van het door politici gekaapte populisme dat zij leest als reactie tegen een decennialang gevoerd beleid, “een combinatie van marktmechanismen en professioneel – in plaats van inhoudelijk – toezicht”. Je hoeft alleen maar de namen van politici en opiniemakers te vervangen en je zit meteen aan de overkant van de grens.

Haar verhaal lardeert ze met talloze citaten van buitenlandse denkers die ze als journalist heeft ondervraagd, zoals Frederic Lenoir, Jurgen Habermas, Michael Sandel en Mark Lilla. Allen onderstrepen op een of andere manier het (culturele en maatschappelijke) belang van de christelijke erfenis, hekelen het modieuze liberale geloof in een lege, zogenaamd neutrale publieke ruimte en verbinden de opkomst van populisme met het schrijnend gebrek aan kennis van en empathie voor de opvattingen van anderen: “Wat schiet de samenleving

eigenlijk op met gelovigen die naar buiten toe niets laten merken, maar die in feite ondergronds gaan omdat ze denken dat er geen ruimte voor ze is? Zouden we daar niet bang voor moeten zijn dan voor religieuzen die hun geloof belijden in het openbaar als onderdeel van hun identiteit?”

Drie vaststellingen versterken nog haar pleidooi om de christelijke erfenis opnieuw te activeren, al beklemtoont ze bij herhaling zelf niet belijdend te zijn. In weerwil van de gecreëerde perceptie zijn er meer christelijke allochtonen dan moslimallochtonen in Nederland. Daarenboven ontwaart ze binnen de autochtone groep van Nederlanders een mentale kloof tussen de generatie van twintigers en veertigplussers: die laatste “vinden haast niets zo belangrijk als onafhankelijkheid en persoonlijke vrijheid. Twintigers en beginnendertigers stellen juist vragen bij het resultaat van die enorme vrijheidsdrang.” En ten slotte noemt ze het christendom de godsdienst die het nauwst aansluit bij de westerse klemtoon op het individu: “Christenen voeren een ander gevecht dan boeddhisten: niet om zichzelf te ontkennen maar om zichzelf te verbeteren.”

Zelf noemt ze zich onomwonden een cultuurchristen. Maar de dubbelzinnigheid, inherent aan de term, blijft: ofwel tendeert cultuurchristendom in de richting van populisme – wat Zonderop niet wil – ofwel in de richting van echte verdieping met nieuwe formuleringen in subtiele woorden – wat ze blijkbaar beoogt. Maar hoe kun je dat laatste bereiken? Ze schrijft mooie bladzijden over de transformerende kracht van het christelijke geloof, over de rol van vergeving en hoop, over het feit dat elk individu zich geborgen weet door een God die hem of haar tot zelfs over de grenzen van de dood behoedt. Tweemaal verwijst ze naar *Een seculiere Tijd* van de Canadese filosoof Charles Taylor, maar het kernprobleem dat die daarin aankaart laat ze onaangeroerd: hoe kunnen we het in de westerse cultuur heersende paradigma van een *immanent frame*, waarin spreken over transcendentie nagenoeg ondenkbaar is geworden, doorbreken? Het *immanent frame* verwijst naar de opvatting dat er buiten de tijd-ruimtelijke grenzen tussen leven en dood geen enkele vorm van werkelijkheid bestaat. J.C. Bloem drukte die opvatting kernachtig uit in zijn bekende gedicht ‘Zondag’, wanneer hij de kern van het leven capteert: “het is even / Tussen twee stilten luid geweest”.

Zonderop toont – tegen de draad van de tijd – de uitdagende kracht van de christelijke erfenis

In het vijfde hoofdstuk tracht Yvonne Zonderop dus de kern van de christelijke transcendentie onder woorden te brengen. Maar de bladzijden over de offerdood van Christus (“het grijpt terug op praktijken van ver voor de jaartelling, toen het idee van een menselijk offer nog tamelijk gewoon was”) zijn voor mij de minst doorleefde bladzijden van dit boek. Zij illustreren juist de (cognitieve en psychologische) moeilijkheid voor de hedendaagse West-Europeaan om nog te kunnen geloven in een God of een diepere werkelijkheid die ons kan “verlossen van de last van het eeuwige tekortschieten”.

Dit boek van Yvonne Zonderop heeft de grote verdienste om – tegen de draad van de tijd – de uitdagende kracht van de christelijke erfenis te berde te brengen, het modieuze conformisme te tonen waarin het mainstreamdenken over zin en betekenis in Nederland (en Vlaanderen) vaak gevangen zit (“O wee als je in de jaren zeventig en tachtig geen spijkerbroek droeg of de godsdienst niet bekritiseerde”) en de gapende kloof aan te wijzen tussen cultuurchristendom en authentiek christendom. Dat laatste doet ze door uitdagende vragen over de eigenheid van het christendom te stellen, vragen die lange tijd taboe werden verklaard, wellicht zelfs vooral in kringen die zich van oudsher als katholiek (of protestants) afficheerden. Ik kan dit boek met overtuiging aanraden aan alle politici en opiniemakers die zo graag Gutmenschen kapitelen in naam van een islamvijandig cultuurchristendom.

GUIDO VANHEESWIJCK

YVONNE ZONDEROP, *Ongelofelijk. Over de verrassende comeback van religie*, Prometheus, Amsterdam, 2018, 200 p.

